

Zaterdag 21 mei 2022

TivoliVredenburg – Grote Zaal – 11.00 uur

LAURENS DE MAN

BACH-CONCERT

Johann Sebastian Bach 1685 - 1750

Concerto in G BWV 592

Allegro assai

Grave

Presto e staccato

Fuga BWV 579

Maurice Pirenne 1928 - 2008

Metanoia (B-A-C-H)

Johann Sebastian Bach

Sonata nr. 4 in e BWV 528

Adagio – Vivace

Andante

Un poco allegro

uit: Musikalisches Opfer BWV 1079:

Ricercar

Fuga BWV 539

Uit: Schübler-Choräle:

Wer nun den lieben Gott läßt walten BWV 647

Ach bleib bei uns, Herr Jesu Christ BWV 649

Henk Badings 1907 - 1987

Preludium over B-A-C-H

Johann Sebastian Bach

Trio BWV 585

Uit: Sonata BWV 966: Fuga

Het orgel, Bachs schetsboek voor nieuwe ideeën

Johann Sebastian Bach geldt tegenwoordig als de Mount Everest onder de componisten. In zijn eigen tijd was dat wel anders en gold hij vooral als die begenadigde organist die niet alleen fantastisch kon spelen en improviseren maar het instrument ook van binnen en buiten kende. Vandaar dat Bach erbij betrokken werd als er ergens in zijn omgeving een orgel gerestaureerd of een nieuw orgel aangekocht moest worden. De man die aan een klein themaatje genoeg had om een hele kerk figuurlijk omver te blazen was destijds pas in de laatste plaats ook componist.

Nu was hij als organist uitzonderlijk en wordt hij niet voor niets beschouwd als het hoogtepunt van de Duitse orgelschool, maar ook in zijn werken voor orgel verradt Bach zich als een componist die louter de beheersing van het ambacht ver voorbij is en die zoekt naar nieuwe wegen om de muziek tot een klankschilderij van zijn tijd te promoveren.

Het orgel was daarbij vaak zijn schets- annex dagboek waarop hij nieuwe wegen naar zijn hand zette. Zo onderzocht hij het uit Italië overgewaaid soloconcertmodel in de tijd dat hij in Weimar werkte door concerten van andere componisten te vertalen naar het orgel. Hoewel Vivaldi in deze zijn belangrijkste voorbeeld was, is het *Concert in G* BWV 592, dat rond 1713 ontstond, een bewerking van een strijkersconcert van prins Johann Ernst van Saxe-Weimar. Deze neef van Bachs werkgever in Weimar was een verdienstelijk violist en componist. Toen Johann Ernst tijdens zijn verblijf in Nederland in aanraking kwam met Vivaldi's bundel concerten onder de titel *L'estro armonico* ging hij direct zelf aan het werk. Hoewel Bach het concert in zijn orgeltranscriptie behoorlijk corrigeerde, verrijkte en het dichtert bij de stijl van Vivaldi bracht, onderkende hij zo het talent van deze op 18-jarige leeftijd gestorven prins.

Transcripties, hercomposities en studiemateriaal

Bach onderzocht in Weimar sowieso andere stijlen en invloeden door gebruik te maken van transcriptie en hercompositie. Zo ontleende hij het thema voor de ook in Weimar geschreven *Fuga* BWV 579 aan het tweede deel van Corelli's *Sonata da Chiesa op. 3 nr. 4*. Het thema kent in dit deel vele fugatische bewerkingen, maar Bach maakte er een volwaardige fuga van en verwerkte de Italiaanse flair tot strenge Deutsche Gründlichkeit. En Bachs *Trio* BWV 585 is niets anders dan een transcriptie voor orgel van de *Triosonate in c* FWV N:c2 van de in Weimar werkende en door Bach zeer bewonderde Johann Friedrich Fasch.

Voor Bach waren veel van zijn orgelwerken zo studies om een compositiestijl in zijn vingers te krijgen of om zijn eigen of andermans orgelspel te verbeteren. Dat laatste ligt waarschijnlijk ten grondslag aan het ontstaan van de *Zes orgelsonates* BWV 525-530 die hij schreef in de vorm van triosonates voor twee klavieren en het pedaal. Bach zou ze

gecomponeerd hebben voor zijn oudste zoon Wilhelm Friedemann Bach. Omdat hij de verzameling beschouwde als studies maakte hij dankbaar gebruik van eerder geschreven materiaal. Zo is het eerste deel van de driedelige *Sonate BWV 528* een transcriptie van de sinfonia waarmee het tweede deel van de cantate *Die Himmel erzählen die Ehre Gottes* BWV 76 begint.

Improvisatorische gaven en spierballenvertoon

Dat Bach zich wel degelijk bewust was van zijn improvisatorische én compositorische gaven mag blijken uit het *Musikalisches Opfer* en vooral uit het *Ricercar à 6* uit deze verzameling canons en een trisonate gebaseerd op een thema van Frederik de Grote. Toen Bach zijn zoon Carl Philipp Emanuel in mei 1747 in Potsdam aan het hof van deze Frederik de Grote bezocht, gaf de Pruisische vorst hem een thema van eigen hand met het verzoek er een fuga op te improviseren. Bach werkte het thema later uit tot het *Musikalisches Opfer* met als hoogtepunt het zesstemmige *Ricercar*.

Of de *Fuga* BWV 539 ook zo'n staaltje compositorisch spierballenvertoon is, zijn de Bachvorsers het nog steeds niet over eens. De basis voor deze fuga is het tweede deel van Bachs Sonate voor viool solo BWV 1001. Deze fuga was een staaltje van grote virtuositeit voor de violist van die dagen waarin de instrumentale mogelijkheden flink werden opgerekt. De orgelversie die in de *Prelude en Fuga* BWV 539 terecht kwam zou het orgel niet veel nieuws brengen. Vandaar dat verschillende wetenschappers menen dat deze transcriptie het werk is van misschien wel een Bachleerling. Feit blijft dat deze fuga ook op het orgel bijzonder meeslepend werkt.

Schübler-Choräle

Ook bij de zogenaamde *Schüblerkoralen*, de *Sechs Chorale von verschiedener Art* BWV 645-650, door Bach gepubliceerd rond 1648 met hulp van graveur en uitgever Johann Georg Schübler, wordt wel eens getwijfeld aan de hand van Bach. Er is al geopperd dat deze koraalvoorspelen, grotendeels transcripties van delen uit kerkcantates, gemaakt zijn voor en misschien wel door Wilhelm Friedemann Bach, die wat toegankelijk en eigentijds werk nodig had na zijn benoeming tot organist in Halle. Zo is *Wer nun den lieben Gott läßt walten* BWV 647 een bewerking van *Er kennt die rechten Freudenstunden*, het vierde deel uit cantate BWV 93 en *Ach bleib bei uns, Herr Jesu Christ* BWV 649 een bewerking van het vierde deel uit de cantate *Bleib bei uns, denn es will Abend werden* BWV 6. Voor deze werken geldt dat de 'entertainmentwaarde' hoger lag en ligt dan de educatieve en compositietechnische waarde, al behoort de eerste van deze Schüblerkoralen, *Wachet auf, ruft uns die Stimme* BWV 645 nog steeds tot een van de populairste orgelwerken van Bach.

Navolgers tot op de dag van vandaag

Terwijl Bach zich in zijn tijd ook in zijn orgelwerken veelvuldig liet inspireren door andere componisten, zo werd hij zelf in de eeuwen na zijn dood een blijvende inspiratie voor velen na hem die het componistenambacht tot grote hoogte brachten. Niet alleen door zijn beheersing van de meerstemmigheid, maar ook door zijn briljante improvisatie- en variatietechniek vond hij op vele manieren navolging. Zo nam men in het Bachjaar 1985, het driehonderdste geboortjaar van Bach, in Brabant het initiatief tot een *Brabants Orgelboek*. Componisten met Brabantse roots die een affiniteit met het orgel hadden kregen de opdracht een werk, een fantasie te schrijven over de naam Bach die in noten uitgedrukt klinkt als bes-a-c-b. Een thema dat Bach ook regelmatig gebruikte zoals in de fuga uit de *Sonate in C* BWV 966, gebaseerd op de *Sonate nr. 1 uit Hortus Musicus* van Johann Adam Reincken, waarmee dit concert afsluit.

Onder anderen de priester, organist en componist Maurice Pirenne, tot kort voor zijn dood rector-cantus en ook organist van de St. Janskathedraal in 's Hertogenbosch, en Henk Badings, die jaren in het Brabantse land woonde en onder andere docent compositie was aan de Haarlemse Orgelschool, gaven gehoor aan de opdracht. Pirenne schreef met *Metanoia*, wat afgeleid van het Griekse μέτάνοια zoveel betekent als 'spirituele bekering' of 'berouw', een ingetogen werk waarin enige invloed van Olivier Messiaen doorklinkt en waarin het Bach-motief in vele gedaantes terugkeert. Badings sloot met zijn *Prelude over B-A-C-H* aan bij de vele preludes van Bach en laat een complexe textuur ontstaan uit deze kiemcel van vier noten. Beide Nederlandse componisten tonen zich in hun werk vooral schatplichtig aan de componist in Bach die het in historisch perspectief al lang gewonnen heeft van de grote organist die Johann Sebastian Bach in zijn tijd voornamelijk was.

Paul Janssen

Laurens de Man studeerde piano en orgel aan het Conservatorium van Amsterdam, bij David Kuyken, Jacques van Oortmerssen († 2015), Pieter van Dijk en Matthias Havinga. Van 2017 tot 2019 studeerde hij aan de Berlijnse Universität der Künste bij Leo van Doeselaar (Konzertexamen Orgel). Deze studie rondde hij af met de hoogste cijfers. In 2016 won hij het Govert van Wijn Orgelconcours te Maassluis. In 2017 won hij zowel de Eerste prijs, de Publieksprijs als de Jan Welmersprijs tijdens de International Martini Organ Competition in Groningen. In april 2018 won hij zowel een studiebeurs van de Stichting Kunst aan de Dijk Kortenhoef als de Sweelinck-Mullerprijs, een prijs voor veelbelovende organisten. In 2019 won hij de Eerste Prijs bij het Silbermann-Organwettbewerb in Freiberg; daarmee mag hij zich 'Young ECHO-Organist of the Year 2020' noemen, wat resulteert in concertuitnodigingen in heel Europa.